

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KECHADIGAN KOGNITIV
JARAYONLAR TAHLILI****Erkinova Sitora Botirjon qizi***Namangan davlat universiteti Boshlang'ich ta'limda ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish
metodikasi kafedrası tayanch doktoranti*

Annotatsiya: maqolada kognitiv atamasi va kognitiv jarayonlar to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, kognitiv ta'limni boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim olishidagi o'рни va boshlang'ich sinf o'quvchilarida kechadigan jarayonlarni o'rganish bo'yicha olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kognitiv, kognitiv jarayonlar, boshlang'ich ta'lim, o'quvchi, faoliyat, ta'lim, tahlil, aql, idrok, bilim, o'quv faoliyat.

Аннотация: в статье представлена информация о термине когнитивные и познавательные процессы. Также анализируется роль познавательного образования в обучении младших школьников и исследованиях младших школьников.

Ключевые слова: познание, познавательные процессы, начальное образование, ученик, деятельность, обучение, анализ, интеллект, восприятие, знание, учебная деятельность.

Abstract: the article provides information about the term cognitive and cognitive processes. The role of cognitive education in the teaching of younger schoolchildren and the research of younger schoolchildren is also analyzed.

Key words: cognition, cognitive processes, primary education, student, activity, learning, analysis, intelligence, perception, knowledge, educational activity.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim doirasida nafaqat xorijiy mamlakatlarda balki Respublikamizda ham boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarni rivojlantirish va o'qitishga katta e'tibor berilmoqda. Aynan shu yosh davrida bolaning nafaqat aqliy, balki jismoniy va axloqiy rivojlanishi ham shakllanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kognitiv faoliyatida katta o'zgarishlar ro'y beradi. Bu vaqtda o'quvchilarning dunyoga bilim munosabati, o'quv faoliyati, tashkil etish va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalari shakllanadigan davridir [1]. Bugungi kunda yosh o'quvchilarning bilim sohasini rivojlantirish ayniqsa dolzarb hisoblanadi, chunki bolaning bilim doirasi uning aqliy fazilatlarini rivojlantirish sohasidir. Boshlang'ich maktab yoshi davrida bolalar bunday o'zgarishlarning ko'pligi bilan ajralib turadi va bu yoshdagi kognitiv soha rivojlanishining asosiy xususiyati aqliy kognitiv jarayonlarning yuqori darajalarga o'tishi bilan ifodalanadi. Ana endi ma'lumot o'rnida "Kognitiv" tushuncha va "Kognitiv jarayon" nima?, uni o'quvchilarni ta'lim olishidagi ahamiyati to'g'risida to'xtalib o'tsak:

Kognitiv - bu lotin tilidan olingan so'z bo'lib, "bilish" degan ma'noni anglatadi. Kognitiv jarayon esa shaxslar bilimlarni hosil qilish va o'zlashtirishga qodir bo'lgan jarayonlar ekan [1-2].

METODLAR BO'LIMI

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining obyektlar va hodisalarning belgilari va xususiyatlari haqidagi xulosalari ko'pincha vizual tasvirlar va tavsiflarga asoslanadi. Ayrim obyektlar va hodisalarni tasniflash qobiliyati yosh maktab o'quvchilarida aqliy faoliyatning yangi murakkab shakllarini rivojlantiradi, ular asta-sekin idrok etishdan ajralib chiqadi va o'quv materiali ustida ishlashning nisbatan mustaqil jarayoni bo'lib, o'ziga xos texnik va usullarni egallaydi.

Boshlang'ich sinflarda tahsil olayotgan ayniqsa (1-2-sinf o'quvchilari) munosabatlarida o'zgarib turadigan asosiy narsa, bolaga yangi majburiyatlari munosabati bilan, nafaqat o'zi va oilasi, balki jamiyat uchun ham muhim bo'lgan yangi tizimdir. U fuqarolik kamolotiga olib boradigan zinapoyaning birinchi qatoriga kirgan odam sifatida ko'riya boshladi. Boshlang'ich maktab yoshidagi yetakchi faoliyat ta'lim (kognitiv) faoliyatidir. O'rganishdagi muvaffaqiyat to'g'ridan-to'g'ri bolaning bilim jarayonlarining rivojlanishiga bog'liq. Boshlang'ich maktab yoshidagi kognitiv aqliy jarayonlarning rivojlanishi o'yin yoki amaliy faoliyat kontekstida bexosdan ya'ni bolalarning o'zi bilib yoki bilmasdan bajariladigan majburiy harakatlardan boshlab, ular o'zlarining maqsadi, motivi va bajarilish uslubiga ega bo'lgan mustaqil aqliy faoliyat turlariga aylanishi bilan tavsiflanadi[2].

NATIJALAR BO'LIMI

Maktabning boshlang'ich sinflari ya'ni 1- va qisman 2-sinf o'quvchilarini idrok etishning eng tipik xususiyati uning past farqlanishidir. 2-sinfdan boshlab maktab o'quvchilari orasida idrok etish jarayoni biroz murakkablashadi va unda tahlil ustunlik qila boshlaydi (bir narsani boshqa narsaga solishtirish yoki bitta ob'jekt ustida fikrlab uning harakati, shakl tuzilishini tahlil qilish). Ba'zi hollarda idrok kuzatuv xarakterini oladi. Yosh o'quvchining idroki, avvalo, predmetning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi. Shuning uchun bolalar obyektlarda asosiy, muhim, muhim emas, balki aniq ajralib turadigan narsalarni - rangi, o'lchami, shakli va boshqalarni payqashadi. Shu sababli, o'quv materiallarida ishlatiladigan rasmlarning soni va ravshanligi qat'iy tartibga solinishi va juda oqlangan bo'lishi kerak. Suratlarni idrok etish va chizish xususiyatlari mavjud. Kichik maktab o'quvchilari og'zaki materialni yodlab olishda rasmlarni kichik yoshda eslab qolish uchun vosita sifatida ishlatishadi, bolalar mavhum tushunchalarni bildiruvchi so'zlardan ko'ra obyektlar nomini anglatuvchi so'zlarni yaxshiroq eslashadi. Kichik maktab o'quvchilari o'zlarining idrokini qanday boshqarish kerakligini hali bilmaydilar, u yoki bu mavzuni mustaqil tahlil qila olmaydilar va ko'rgazmali qurollar bilan to'liq ishlay olmaydilar [3-4]. Tashqi jozibadorligidan qat'i nazar, o'quv faoliyati mavzulariga e'tibor berishni o'rgatish kerak. Bularning barchasi o'zboshimchalik, mazmunlilikni rivojlantirishga va shu bilan birga idrokni tanlab olishga olib keladi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, etti yoshli bola tashqi tomondan yorqin va hissiy jihatdan ta'sirchan voqealarni, tavsiflarni va hikoyalarni osongina eslaydi. Bu yoshda xotira ikki yo'nalishda rivojlanadi - o'zboshimchalik va mazmunli.

Bolalar o'zlarining qiziqishini uyg'otadigan, yorqin ko'rgazmali qurollar yoki tasvirlar bilan bog'liq bo'lgan esdalik va boshqalar bilan bog'liq bo'lgan o'quv materiallarini bemalol eslashadi. Ammo, maktabgacha yoshdagi bolalardan farqli o'laroq, ular o'zlariga qiziq bo'lmagan materiallarni maqsadli ravishda, ixtiyoriy ravishda yodlab olishlari mumkin. Har yili ko'proq o'qitish o'zboshimchalik xotirasiga asoslangan. Xotiraning ikkala shakli - ixtiyoriy va ixtiyorsiz - boshlang'ich maktab yoshida shunday sifatli o'zgarishlarga uchraydi, buning

natijasida ularning yaqin aloqalari va o'zaro o'tishlari yo'lga qo'yiladi. Xotiraning har bir shaklidan bolalar tegishli sharoitlarda foydalanishi juda muhim (masalan, matnni yodlashda asosan ixtiyoriy xotira ishlatiladi).

XULOSA VA TAVSIYALAR

Yuqoridagi keltirilgan ma'lumotlardan shuni xulosa qilishimiz mumkinki, kognitiv faollik o'sib kelayotgan yosh avlodda barcha xotira jarayonlari jadal rivojlanishida ma'lumotlarni yodlash, saqlash va ko'paytirishda muhim ahamiyat kasb etar ekan. Shuningdek, xotiraning rivojlanishi o'quv materialini yodlash zarurati bilan bog'liq bo'lib, shunga ko'ra, ixtiyoriy yodlash faol shakllanib borar ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Psychology. ROSIE M. SPIELMAN. © 2017 Rice University
2. Kognitiv psixologiya / R. Solso. -- 6-nashr. - Санкт-Петербург: Питер, 2006. - 589 p.
3. G'oziev E.G., Xolmuamedov M., Ibrohimov X. Psixologiya metodologiyasi. T.: 2002, -51 b.
4. S.Erkinova B.K.Sattarov Assessment of knowledge of elementary school students in an Innovative educational environment // International conference on innovation perspectives Psychology and social studies <http://www.iejrd.com/> SJIF 7.169